

Η ΘΕΣΙΣ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΕΚ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΠΘΩΝ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

ΤΟΥ W. E. H. LECKY.

Ἐκ τῆς Γερμαν. μεταφράσεως ὑπὸ Γ. Δ.

(Συνέχεια.)

Ὁ ῥωμαϊκὸς πολιτισμὸς εἶχε κάμει σπουδαίας προόδους ἀναφορικῶς πρὸς τὴν θέσιν τῶν γυναικῶν. Τὴν ἐγκράτειαν ὡς ἀρετὴν δύναται τις ὀρθῶς νὰ ἐξετάσῃ ὑπὸ δύο ἐπόψεις. Ἐν χώραις, ἐνθα τὸ πολιτικὸν πνεῦμα εἶνε ἰσχυρότερον τοῦ θρησκευτικοῦ, ὑπερισχύουσι λόγοι χρησιμότητος· ἐν αὐτοῖς δὲ θεωρεῖται ὁ γάμος ὡς ἀπεικόνισμα τῆς πολιτείας, ὁ πρῶτιστος δὲ σκοπὸς τείνει νὰ προάξῃ τὴν εὐτυχίαν, τὴν ἀγνότητα καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῆς οἰκογενείας. Ὁ μυστικισμὸς, ὅστις στηρίζεται ἐπὶ τοῦ αἰσθήματος τῆς αἰδοῦς, ὅπερ φύσει εἶνε συνδεδεμένον μετὰ τῆς σωματικῆς ἀπολαύσεως καὶ ὅπερ, ὡς διδάσκει ἡ ἱστορία, κατεξοχὴν ἐκεῖ ἐπικρατεῖ, ὅπου τὸ πολιτικὸν αἰσθημα εἶνε λίαν ἀσθενές, τὸ δὲ θρησκευτικὸν λίαν ἰσχυρόν, θεωρεῖ τὴν παρθενίαν ὡς τὸν ὑψηλότερον τύπον αὐτοῦ, τὸν δὲ γάμον ἀπλῶς ὡς συγγνωστὴν παρεκτροπὴν ἀπὸ τῆς ἰδανικῆς ἀγνότητος. Εἶνε γεγονὸς ἀξιοπαρατήρητον, ὡς νομίζω, ὅτι ἐπὶ κορυφῆς τοῦ θρησκευτικοῦ συστήματος τῶν Ῥωμαίων εὐρίσκομεν δύο τάξεις ἱερέων, οἵτινες φαίνονται ὅτι ἀντιπροσωπεύουσι συμβολικῶς τὰς δύο ταύτας ἰδέας. Οἱ *Flamines* τοῦ Διὸς καὶ αἱ *Estiades* παρθένοι ἦσαν αἱ ἀγιώταται τάξεις ἱερέων ἐν Ῥώμῃ. Αἱ λειτουργίαι ἑκατέρας ἐθεωροῦντο οὐσιώδεις διὰ τὴν εὐημερίαν τῆς πολιτείας, ἑκατέρα δὲ μόνον ἐντὸς τῆς Ῥώμης ἠδύνατο νὰ ἐνεργῇ. Διέφερον δὲ οὐσιωδῶς ἀπ' ἀλλήλων. Ἡ *Estias* ἦτο ὁ τύπος τῆς παρθενίας, ἡ δὲ ἀγνότης αὐτῆς ἐφυλάττετο διὰ τρομερῶν ποινῶν. Ὁ *Flamen* ἦτο τὸ σύμβολον τοῦ γάμου ἐν τῇ ἀυστηροτάτῃ καὶ καθαρότητῃ αὐτοῦ μορφῇ. Οὗτος ἔπρεπε νὰ ἦνε ἔγγαμος, ὁ γάμος αὐτοῦ ἐπανηγυρίζετο λαμπρῶς, ἠδύνατο δὲ μόνον διὰ τοῦ θανάτου νὰ λυθῇ. Ἐὰν ἀπέθνησκεν ἡ σύζυγός του, ἔπρεπε ν' ἀποθέσῃ τὸ ἀξίωμα του.

Ἐκ τῶν δύο τούτων τάξεων, ἦτο ὁ τῶν *Flamines* ἡ πιστοτάτη εἰκὼν τῆς ῥωμαϊκῆς κοινωνίας. Ὡςπερ τὸ φυσικὸν καὶ πολιτικὸν στοιχεῖον, οὕτω καὶ τὸ ἠθικὸν καὶ οἰκογενειακὸν ἦσαν τὰ κυριώδη συστατικὰ τῆς ῥωμαϊκῆς θρησκείας, διὰ τοῦτο κύριος σκοπὸς τῆς νομοθεσίας ἦτο νὰ περιβάλλῃ τὸν γάμον μετὰ πάσης δυνατῆς τιμῆς καὶ τελετῆς. Ἡ μονογαμία ἦτο ἐν χρήσει ἀυστηρῶς ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, ὅτι δὲ ἐγένετο ὁ συνήθης τύπος τοῦ γάμου ἐν Εὐρώπῃ τούτο εἶνε εὐεργεσία προσελθοῦσα ἀπὸ τῆς

ἐξαπλώσεως τῆς ῥωμαϊκῆς ἐξουσίας. Ἐν ταῖς παραδόσεσι τῆς ἀρχαιοτάτης Ῥώμης ἔχομεν ἰσχυρὰν ἀπόδειξιν περὶ τε τῆς ὑψηλῆς ἠθικῆς ὑπολήψεως τῆς γυναικός, καὶ περὶ τῆς σημασίας αὐτῆς ἐν τῷ ῥωμαϊκῷ βίῳ. Τὸ τραγικὸν τέλος τῆς Λουκρητίας καὶ τὸ τῆς Βιργινίας ἀναπτύσσουσι τρυφερὰν τι αἰσθημα τιμῆς καὶ ἐντελεστάτην ἰδέαν ἀμολύοντου ἀγνότητος, ἣν οὐδεὶς χριστιανικὸς λαὸς ἠδυνήθη νὰ ὑπερβῆ. Ἡ περὶ τῶν Σαβίννων γυναικῶν, αἵτινες ἐρρίφθησαν μεταξὺ τῶν πατέρων καὶ συζύγων των καὶ οὕτως ἔσωσαν τὴν νεαρὰν δημοκρατίαν, καὶ ἡ περὶ τῆς μητρὸς καὶ τῆς συζύγου τοῦ Κοριολάνου, αἵτινες διὰ τῶν παρακλήσεών των ἀπέτρεψαν τὸν ἀπειλοῦντα τὴν πατρίδα κίνδυνον, παράδοσις ἐπέτρεπεν εἰς τὰς γυναῖκας νὰ λαμβάνωσι μέρος εἰς τὰ πατριωτικὰ κατορθώματα τῆς Ῥώμης. Διὸ ἀνηγέρθησαν καὶ ναοὶ πρὸς ἀνάμνησιν τῶν πράξεών των. Νὰός τις τῆς Venus calva διηρώνισε τὴν μετ' αὐταπαρνήσεως συνδεδεμένην ἀφοσίωσιν τῶν ῥωμαίων γυναικῶν, αἵτινες ἐν ᾧρᾳ κινδύνου ἔκοψαν τοὺς μακροὺς πλοκάμους των, ἵνα κατασκευάσωσιν ἐξ αὐτῶν χορδὰς διὰ τὰ τόξα τῶν στρατιωτῶν. Ἐτερός τις ναός (Fidelas) διεφύλαξεν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους τὴν μνήμην λεχωίδος τινός, ἥτις λαβοῦσα τὴν ἀδειαν νὰ ἐπισκέπτηται τὴν εἰς τὸν διὰ λιμοῦ θάνατον καταδικασθεῖσαν μητέρα της εἰς τὴν φυλακὴν, συνελήφθη τρέφουσα αὐτὴν διὰ τοῦ γάλακτος τῶν μαστῶν της. (Plin. hist. nat. VII 36).

Ἐν τούτοις νομικῶς ἡ θέσις τῆς γυναικός ἐν Ῥώμῃ ἦτο ἐπὶ πολὺν χρόνον ταπεινωτάτη. Ἡ ῥωμαϊκὴ οἰκογένεια ἦτο ἰδρυμένη ἐπὶ τῆς ἀρχῆς, καθ' ἣν ἡ κεφαλὴ αὐτῆς, ὁ ἀνὴρ, εἶχε δύναμιν ἀπεριόριστον, ἔχων τὴν ἐξουσίαν νὰ διαθέσῃ κατὰ τὸ δοκοῦν περὶ τῆς ζωῆς ἢ τοῦ θανάτου τῆς γυναικός καὶ τῶν τέκνων, νὰ ἀποδιώξῃ δ' αὐτὴν ὅποτεν ἤθελε. Εἰς τὴν ἀρχαιοτάτην ἐποχὴν φαίνεται ὅτι οὔτε τὸ ἔθιμον τοῦ δίδειν δῶρα τῷ πατρὶ τῆς νύμφης ὑπῆρχεν οὔτε τὸ τῆς προικός, ἀλλ' ἀπλῶς ὁ πατὴρ ἀπεριόριστως διέθετε τὴν χεῖρα τῆς θυγατρὸς, ἐνίστε μάλιστα εἶχε τὴν δύναμιν νὰ διαλύσῃ πάλιν τετελεσμένους ἤδη γάμους. Βραδύτερον ὁμως διὰ τῆς καθιερώσεως τριῶν εἰδῶν γάμου (aut comfarreatione, aut coemptione, aut usu) μετέβη ἡ ἀπεριόριστος ἐξουσία εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ἀνδρός, ἔχοντος εἰς τινὰς περιστάσεις τὸ δικαίωμα νὰ φονεύσῃ τὴν σύζυγόν του. Ὁ νόμος καὶ ἡ κοινὴ γνώμη συνετέλουν συνάμα εἰς τὸ νὰ καταστήσωσι τὴν συζυγικὴν πίστιν αὐστηρὸν κανόνα, λέγουσι δὲ ὅτι ἐπὶ πεντακόσια ἔτη οὐδὲν διαζύγιον ἔλαβε χώραν ἐν Ῥώμῃ, καὶ μάλιστα ὅταν μία τις τοιαύτη περίπτωσις συνέβη, ὁ γάμος ὁμως ἐθεωρήθη ἐπὶ πολὺν ἔτι χρόνον ὡς ἀδιάλυτος. Τὰ ἔθλη ἦσαν τόσον αὐστηρὰ, ὥστε γερουσιαστῆς τις ἐπέσυρε τὴν μομφὴν ἐνεκα προσβολῆς κατὰ τῆς σεμνότητος, διότι ἠσπάσατο τὴν σύζυγον ἐνώπιον τῶν θυγατέρων του. Ἐθεωρεῖτο δὲ ὡς παράβασις καθήκοντος καὶ μέγα αἴσχος, εἴαν μήτηρ τις παρελάμβανε θηλάστριαν διὰ τὸ βρέφος της. Νόμοι κατὰ τῆς πολυτελείας ἐκάνονίζον μετὰ αὐστηροτάτης ἀκριβείας ὅλας τὰς λεπτομερείας τῆς οἰκιακῆς οἰκονομίας. Ἡ τῶν ἑταιρῶν τάξις, καίπερ πιθανῶς πολυάριθμος καὶ βεβλίως μὴ ἐπαγρυπνουμένη, ἐθεωρεῖτο μετὰ πολλῆς περιφρονησεως, τὸ δὲ αἴσχος τοῦ νὰ κηρύξῃ τις ἑαυτὴν δημοσίᾳ ὡς τοιαύ-

την, ἐθεωρεῖτο ἀρκούσα ποινή. Παλαιός τις νόμος, ὅστις πιθανῶς ἐσκόπει νὰ διδάξῃ συμβολικῶς τὰ καθήκοντα τοῦ γάμου, ἀπηγόρευεν εἰς αὐτὰς τὸ νὰ ἐγγίσωσι τὸν βωμὸν τῆς Ἴρας. Ἐπιστεύετο δὲ ὅτι πᾶσα ἡ φύσις διδῆι δείγματα τῆς ἀγιότητος τῆς γυναικείας ἀγνότητος, διότι τὰ ἀγριώτατα τῶν ζώων ἐπὶ τῇ θεᾷ παρθένου δαμάζονται, ὅτι διάφορα ζώφια ἀποθνήσκουσιν, ἐὰν γυνὴ γυμνὴ διέρχηται ἀγρὸν τινα (Plinhist natur. XXVIII. 23), καὶ ὅτι οἱ μὲν νεκροὶ τῶν ἀνδρῶν πλέουσιν ἐπὶ τῶν νώτων, οἱ δὲ τῶν γυναικῶν ἐπὶ τοῦ στήθους, ὡς εἰ ἤθελεν ἡ φύσις νὰ κρύψῃ τὰ κρύφια τῆς γυναικῆς μέρη καὶ μετὰ θάνατον (παρὰ τῷ ἰδίῳ VII. 18).

Ὁ Ἀριστοτέλης παρετήρησεν, ὅτι ἡ ὑπεροχὴ τῶν Ἑλλήνων ὑπὲρ τοὺς βαρβάρους ἐξεδήλοῦτο πρὸς τοὺς ἄλλοις καὶ εἰς τὸ ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν ἐθεώρουν τὰς γυναῖκας ὡς δούλας, ὡς περ ἄλλοι λαοί, ἀλλ' ἐμεταχειρίζοντο αὐτὰς ὡς συντρόφους τοῦ βίου καὶ βοηθοὺς. Ῥωμαῖός τις συγγραφεὺς ἀνέερε καθόλου τὸν μεταχειρισμὸν τῶν γυναικῶν παρὰ τῶν πατριωτῶν του ὡς ἀπόδειξιν τῆς ὑπεροχῆς τοῦ Ῥωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ ἐπὶ τὸν ἑλληνικόν, παρατηρεῖ δὲ ὅτι ἐνῶ οἱ Ἕλληνες ἐκλείον αὐτὰς εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς οἰκίας, ἐν τῷ γυναικωνίτῃ, καὶ δὲν ἐπέτρεπον αὐταῖς νὰ μετέχωσι συμποσίων, εἰμὴ ἐν συγγενικοῖς κύκλοις, οὐδὲ νὰ βλέπωσιν ἄνδρα, εἰμὴ ἐπὶ παρουσίᾳ συγγενῶν, οὐδεὶς Ῥωμαῖος ἐδίσταζε νὰ συμπαραλαμβάνῃ τὴν γυναῖκά του εἰς ἐορτὰς, ἢ νὰ παραχωρήσῃ τῇ μητρὶ τῆς οἰκογενείας τὴν πρώτην θέσιν παρὰ τὴν τράπεζαν. Ἐὰν καθ' ὄν χρόνον αἱ γυναῖκες ἦσαν ὑποκείμεναι καθ' ὅλοκληρίαν εἰς τὸ κράτος τῶν ἀνδρῶν, ἐλάμβανε χώραν μεγάλη οἰκιακὴ πίεσις, τοῦτο δὲν δύναται ταυτὸν νὰ ἐξακριβωθῇ. Ναὶ μὲν θεὰ τις Niniplaca ἐλατρεύετο ὡς διαλάκτρια τῶν ἀνδρῶν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων γυναικῶν ἐπὶ τοῦ Παλατίνου, ὁ δὲ Λίβιος διηγείται παράδοξόν τινα καὶ ἀπίθανον, ἂν μὴ ἀδύνατον ἱστορίαν περὶ τῆς ἀνακαλύψεως ἐκτεταμένης τινὸς συνομοσίας τῶν Ῥωμαίων γυναικῶν κατὰ τὸν χρόνον τῆς δημοκρατίας, νὰ δηλητηριάσωσι τοὺς ἄνδρας των, ἐν τούτοις εἶναι πιθανόν, ὅτι Matrona (=ἔγγαμος γυνή) ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἦτο ἐντιμον ὄνομα, ὅτι ἡ ὠραία ἔκφρασις νομομαθοῦς τινος τῶν χρόνων τῆς αὐτοκρατορίας, ὅστις ἐκήρυττε τὸν γάμον ὡς ἰσόβιον σύνδεσμον ὅλων τῶν θείων καὶ ἀνθρωπίνων δικαίων, πιστότατα ἀπεικόνιζε τὸ τοῦ λαοῦ φρόνημα, καὶ ὅτι ἡ γυναικεία ἀρετὴ καθ' ὅλας τὰς ἐποχὰς κατεῖχεν ἐξέχουσαν θέσιν ἐν ταῖς περιγραφαῖς τοῦ βίου τῶν Ῥωμαίων.

Ἐξέθεσα ἤδη τὰς κυρίας αἰτίας τῆς ἐντελοῦς ἀπωλείας τῆς Ῥωμαϊκῆς ἠθικότητος, ἧτις ἤρχισε βραχὺ μετὰ τοὺς καρχηδονικοὺς πολέμους, συνετέλεσε πολὺ εἰς τὴν παρακμὴν τῆς δημοκρατίας καὶ ἔφθασε τὸν κολοφῶνα ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων. Ἡ ἱστορία ἔχει νὰ παρουσιάσῃ ὀλίγα παραδείγματα μεταβολῆς τοιαύτης, ἧτις εἰσέδυσεν ἐντελῶς εἰς πάντας τοὺς κύκλους τοῦ θρησκευτικοῦ, κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου. Ὁ φιλοσοφικὸς σκεπτικισμὸς κατέστρεψε τὰς παλαιὰς θρησκείας, κατακλυσμὸς ἀσιατικῆς πολιτελείας καὶ ἀσιατικῶν ἠθῶν κατέκλυσε τὰ παλαιὰ αὐστηρὰ καὶ ἀπλοῦς ἔθιμα, οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι καὶ ἡ αὐτοκρατορία διέφθειρον τὸν χα-

ρακτῆρα τοῦ λαοῦ, ἢ δὲ ὑπερβολικὴ ἀστηρότης τῶν δημοκρατικῶν ἠθῶν ἐχρησίμειε μόνον εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ ἀναπόφευκτον τὴν μετάβασιν εἰς τὴν ἀνηθικότητα. Εἰς τὴν ὀρμητικὴν ἐκρηξίν ἀχαλινώτου καὶ σχεδόν παραφόρου διαφθορᾶς, ἣτις χαρακτηρίζει τὴν φαύλην ταύτην ἐποχὴν, προσετέθη ἡ προσβολὴ τῆς γυναικείας ἀρετῆς. Ὁ μέγας πολλαπλασιασμός τῶν δούλων, ὅστις εἰς πᾶσαν ἐποχὴν εἶναι ἐπικίνδυνος εἰς τὴν ἠθικὴν, τὸ ὅτι μέγας ἀριθμὸς αὐτῶν προήρχετο ἐκ τῶν λαγνοτέρων ἐπαρχιῶν τοῦ κράτους ἐορταί τινες, καθ' ἃς ἠγωνίζοντο γυμναῖ ἐταῖραι, αἱ παντομίμαι, αἵτινες διετήρουν τὸ γόητρόν των κυρίως διὰ τολμηρῶν ἀσχημοσυνῶν τῶν ὑποκριτῶν, ἢ συρροὴ ἑλληνικῶν καὶ ἀσιατικῶν ἐταιρῶν, αἵτινες ἐδελεάζοντο ἀπὸ τὰ πλούτη τῆς πρωτεύουσας, αἱ αἰσχραὶ εἰκόνες, αἵτινες ἤρχισαν νὰ κοσμῶσι πᾶσαν οἰκίαν, ἢ ἀκμὴ τῆς πόλεως Βαίας, ἣτις ἠμιλλᾶτο εἰς τὴν πολυτέλειαν μὲ τὰς κυριώδεις ἐστίας ἀσιατικῆς διαφθορᾶς, ὑπερέβαινε μάλιστα αὐτὰς κατὰ τὴν ὠραιότητα, ἢ τάσιν πρὸς τὰς ἡδονάς, ἣν ἐγέννηε ὁ αὐτοκρατορικὸς δεσποτισμὸς διὰ τῆς καταστροφῆς παντὸς ἐλευθέρου πολιτικοῦ βίου, πάντα ταῦτα συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ παρασκευάσωσι τὰ ὄργανα ἐκεῖνα τῆς διαφθορᾶς, ἅτινα ἀπεκάλυψαν ἡμῖν οἱ τῆς αὐτοκρατορίας συγγραφεῖς. Ὁ Σουετόνιος καὶ Λαμπρίδιος παρέχουσι σαφῆ περιγραφὴν περὶ τοῦ βίου τῆς ἠθικῆς διαφθορᾶς τῆς τότε κοινωνίας, ὁ δὲ Ἰουβενάκης περιγράφει ἐν τῇ ἕκτη Σατύρᾳ μετὰ ζωηρῶν χρωμάτων, καίπερ ἴσως μετὰ τῆς ἰδιαζούσης σατυρικῆς ὑπερβολῆς, τὴν ἔκτασιν, ἣν εἶχε φθάσει ἡ τῶν γυναικῶν ἀνηθικότης ἐπὶ Τιβερίου, ἐπειδὴ ἡ Vestilia, γυνὴ ἐκ πατρικίων καταγομένη, ἔγεινε δημοσία, ἐκρίθη καλὸν νὰ ἐκδώσῃ νόμον, ἀπαγορεύοντα εἰς τὰ μέλη εὐγενῶν οἰκογενειῶν νὰ γίνωνται δημόσιαι γυναῖκες. Τὸ τραγὸν τῆς φύσεως τῶν Ῥωμαίων ἐχώλυε τὴν τῶν ἡδονῶν ἀπόλαυσιν νὰ λάβῃ τὸν αἰσθητικὸν ἐκεῖνον χαρακτῆρα, ὅστις ἐν Ἑλλάδι ἐγέννησε τὰς ὠραίας τέχνας, καὶ ἐπεριόρισε τὴν ἐπιρροὴν αὐτῆς, ἐνῶ ἡ ἐμπάθεια πρὸς τοὺς ἀγῶνας τῶν μονομάχων ἔφερεν αὐτοὺς συχνάκις εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὴν ὠμότητα. Ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὑπῆρξαν συχνάκις ἐποχαί, καθ' ἃς ἡ ἀρετὴ κατέστη σπανία, ἴσως ὅμως οὐδεμία, καθ' ἣν ἡ ἀκολασία κατέστη ἀχαλινωτοτέρα καὶ ἀκρατεστέρα ἢ κατὰ τοὺς χρόνους τῶν αὐτοκρατόρων.

Νεαρὸι αὐτοκράτορες, περιστοιχιζόμενοι συνήθως ὑπὸ ἀγέλτης ὄλης παρσιτίων καὶ μαστροπῶν καὶ πάντοτε ζῶντες ἐν φόβῳ ἀπὸ τῆς δολοφονίας, ἐρίπτοντο μετὰ ἀφροσύνης καὶ πυρετώδους ἐξάψεως εἰς πᾶν εἶδος παρὰ φύσιν ἡδονῶν. Ἐχεμύθεια, ἣτις πάντοτε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐχαρακτήρισε τὴν νέαν κοινωνίαν καὶ τοὺς συγγραφεῖς, ἦτο ἄγνωστος, ἢ δὲ ἀναίσχυντος καὶ ἀκάλυπτος ἀκολασία τῶν ἐπιγραμμάτων τοῦ Martialis, τῶν μυθιστοριῶν τοῦ Ἀπουλιέου καὶ Πητρονίου καὶ τινῶν τοῦ Λουκιανοῦ συγγραφεῶν ἀπεικόνιζε πιστῶς τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ τοῦ καιροῦ ἐκεῖνου.

Πρὸς τοῦτοις εἶχεν ἐπέλθει, ἀφ' ἐνός ἕνεκα τῆς διαφθορᾶς τῶν ἠθῶν, ἀφ' ἑτέρου, ὡς νομίζω, ἕνεκα τῆς ἐπιβλαβοῦς ἐπενεργείας τῶν δημοσίων θεαμάτων ἐπὶ τοῦ οἰκιακοῦ βίου, μεγάλη καὶ γενικὴ ἀποστροφή κατὰ τοῦ γάμου, ἣν ὁ Αὐγούστου διὰ νόμων κατὰ τῆς ἀγαμίας καὶ διὰ παραγω-

ρήσεως πολλῶν δικαιωμάτων εἰς τοὺς πατέρας τριῶν τέκνων μάτην προσεπάθησε ν' ἀναχαιτίσει.

Ἐχομεν περίεργόν τινα λόγον, ὃν ἐξεφώνησεν ὁ Μέτελλος Νουμίδιος βραχὺ πρὸς τῆς ἀπωλείας τῆς δημοκρατίας, ἵνα, εἰ δυνατόν, πολεμήσῃ τὴν ἀποστροφὴν ταύτην «Ρωμαῖοι, ἔλεγεν, εἴν ἡδυνάμεθα νὰ ζήσωμεν ἄνευ γυναικῶν, ὅλοι ἠθέλομεν ἀπέχει ἀπὸ τῆς πηγῆς ταύτης τῶν ταλαιπωριῶν· ἐπειδὴ ὁμως ἡ φύσις ἐπροόρισεν οὔτε μετὰ τῶν γυναικῶν νὰ μὴ ἦμεθα ἐντελῶς εὐτυχεῖς, ἄνευ αὐτῶν ὁμως νὰ μὴ δυνάμεθα νὰ ζήσωμεν, διὰ τοῦτο πρέπει νὰ φροντίσωμεν μᾶλλον περὶ τῆς διαιωνίσεως τοῦ γένους μας ἢ περὶ τινῶν ἐφημέρων ἀπολαύσεων».

Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ κατακλυσμοῦ τούτου τῆς τῶν ἡθῶν διαφορᾶς συνέβαινε μεταβολὴ τις ἐν τῇ νομικῇ θέσει τῶν ῥωμαίων γυναικῶν. Κατ' ἀρχὰς ὑποκείμενοι εἰς τὴν ἀπόλυτον ἐξουσίαν τῶν συγγενῶν των ἐφθασαν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς αὐτοκρατορίας βαθμὸν τινα ἐλευθερίας καὶ ἀξίας, ὃν ἔπειτα ἀπώλεσαν, οὐδέποτε δὲ πλέον ἐφθασαν. Οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον τρία εἴδη γάμου τὴν *confirratia*, ὅστις ἐλάμβανε χώραν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ ἀνδρός ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ ἀνωτάτου ἱερέως καὶ δέκα ἄλλων μαρτύρων καὶ μετὰ διαφόρων πανηγυρικῶν τελετῶν, καὶ ὅστις ἦτο ἀδιάλυτος καὶ περιωρίζετο μετὰ τινος ζηλοτυπίας ἐπὶ τῶν πατρικίων. *Coemptio* εἶδος τι πολιτικοῦ γάμου, ὅστις, ὅπως ὁ προηγούμενος, παρεῖχε τῷ ἀνδρὶ πᾶσαν δύναμιν ἐπὶ τῆς γυναικὸς καὶ τῆς παρουσίας αὐτῆς, καὶ τρίτον *Usus*, εἴν ἡ γυνὴ διέμεινεν ἐν ἔτος ἀδιακόπως ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ ἀνδρός. Τὸ τελευταῖον τοῦτο εἶδος τοῦ γάμου εἶχε καταντήσει γενικὸν εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς αὐτοκρατορίας, κατ' αὐτὸ δὲ ἡ γυνὴ ὑπέκειτο εἰς τὸ κράτος τῶν γονέων ἢ τοῦ κηδεμόνος, οὐχὶ δὲ εἰς τὸ τοῦ ἀνδρός. Ἄλλ' ἡ παλαιὰ *patria potestas* ἐντελῶς παρῆλθε· τὸ πρακτικὸν δὲ ἀποτέλεσμα τῆς γενικῆς παραδοχῆς τοῦ εἴδους τούτου τοῦ γάμου ἦτο ἡ ἐντελής καὶ ὑπὸ τοῦ νόμου ἀναγνωριζομένη ἀνεξαρτησία τῆς γυναικὸς. Ἐξαιρέσει τῆς προικὸς, ἣτις μετέβαινεν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ἀνδρός, ἡ γυνὴ ἡδύνατο ἐλευθέρως νὰ διαθέσῃ τὴν περιουσίαν τῆς καὶ ὅ,τι ἐκληρονόμει βραδύτερον παρὰ τοῦ πατρός. Οὕτω δὲ μέγα μέρος τοῦ ῥωμαϊκοῦ πλοῦτου μετέβη εἰς τὴν ἀπεριόριστον κατοχὴν τῶν γυναικῶν. Ὁ ἀνὴρ, ὡς ἰδιωτικὸς διευθυντῆς τῶν ὑποθέσεων τῆς γυναικὸς, ἦτο ἀγαπητὸν ἀντικείμενον τῶν κωμικῶν ποιητῶν, ἡ δὲ τυραννία, ἣν ἐξήσκουν γυναικῆς πλούσιαι ἐπὶ τῶν ἀνδρῶν των, (λέγουσιν ὅτι ἐδάνειζον ἐνίοτε αὐτοῖς χρήματα ἐπὶ ὑπερόγκῳ τόκῳ), ἦτο παντοτεινὸν θέμα τῶν σατυρικῶν.

Τοιοῦτοτρόπως ἡ κυβέρνησις τῆς οἰκογενείας εἶχεν ὑποστῆ ἐντελῆ ἀνατροπὴν, διότι ἀντὶ νὰ στηρίζωνται ἐπὶ τῆς ἀπεριόριστου ἐξουσίας τοῦ ἀνδρός, ἰδρύθη ἐπὶ τῆς ἐξουσίας τῆς γυναικὸς. Ἡ νομικὴ θέσις τῆς γυναικὸς εἶχε καταντήσει πάντῃ ἀνεξάρτητος, ἐνῶ ἡ κοινωνικὴ αὐτῆς θέσις ἦτο λίαν σεβαστῆ. Πνεύματα συντηρητικώτερα ἀνησυχῶν διὰ τὴν μεταβολὴν ταύτην, καὶ ἐδράξαντο δύο μέσων, ἵνα ἀναχαιτίσωσιν αὐτήν. Ὁ νόμος *lex Oppia* διηρθύνετο κατὰ τῆς πολυτελείας τῶν γυναικῶν, μ' ὅλας

τάς προσπάθειάς τοῦ Κάτωνος ὁμως κατηργήθη ταχέως. Σπουδαιότερα ἦτο ἡ lex Voconia, ἣτις ἀπηγόρευεν εἰς τὰς γυναῖκας τὸ διορίζειν κληρονόμους, ἵνα κωλύσῃ μίαν πηγήν τοῦ πλοῦτου δι' οὗ αἱ γυναῖκες πρὸ πάντων παρεσύροντο εἰς τὴν ἀσωτίαν, ἐπέτρεπεν ὁμως αὐταῖς νὰ κάμνωσι δῶρον, εἰάν αὐτὸ δὲν ὑπερέβαινε τὸ ἥμισυ τῆς καταλειπομένης περιουσίας. Ἡ κοινὴ γνώμη ὁμως δὲν ἐπανεπαύετο ὅλως διόλου ἐπὶ τοῦ νόμου τούτου, ἡ δὲ σοφιστικὴ λεπτολογία τῶν νομικῶν ἤξευρε νὰ ἀποφεύγῃ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ νόμου.

Ἄλλη τις καὶ οὐσιωδέστερα συνέπεια προήλθεν ἐκ τῆς μεταβληθείσης μορφῆς τοῦ γάμου. Ἐπειδὴ αὐτὸς ἐθεωρεῖτο ἀπλῶς ὡς πολιτικὴν συμβόλαιον, συναχθὲν πρὸς τὸ καλὸν ἑκατέρου, διὰ τοῦτο ἡ διάρκειά του ἐξηρτάτο ἀπὸ τῆς ἀμοιβαίας ὁμοιοῦσας. Ἐκάτερον δὲ τῶν μερῶν ἠδύνατο κατ' ἀρέσκειαν νὰ διαλύσῃ αὐτόν, τὸ διαζύγιον δὲ εἶδεν αὐτοῖς τὸ δικαίωμα νὰ συνάψωσι πάλιν τὸν γάμον, εἰάν ἤθελον. Ὅτι ἐν τοιαύτῃ καταστάσει τὰ συζυγικὰ καθήκοντα ἐξετελοῦντο μετὰ πολλῆς ἐλαφρότητας, δὲν εἶνε οὐδὲως ζήτημα. Ὁ Κικέρων ἀπέβαλε τὴν σύζυγόν του Τερεντίαν, διότι ἐζήτηε νέαν προῖκα, ὁ Αὐγουστος ἠνάγκασε τὸν σύζυγον τῆς Λιβίας ἐγκύου ἤδη οὔσης, νὰ ἀποπέμψῃ αὐτήν, ἵνα τὴν νυμφευθῇ αὐτός. Ὁ Κάτων παρεχώρησε τὴν γυναῖκά του, τῇ συγκαταθέσει τοῦ πατρὸς αὐτῆς, τῷ φίλῳ του Ὀρτενσίῳ, μεθ' οὗ τὸν θάνατον παρέλαβεν αὐτὴν πάλιν. Ὁ Μαικήνας ἤλλαξε συνεχῶς τὰς γυναῖκάς του, ὁ Π. Αἰμίλιος ἀπέβαλε τὴν ἑαυτοῦ ἀνευ λόγου, δικαιολογούμενος ὅτι « τὰ ὑποδήματά μου εἶνε καινούργη καὶ ὠραῖα, ἀλλ' οὐδεὶς ἤξεύρει ποῦ με θλίβουσιν ». Αἱ γυναῖκες ἀπέβαλλον τοὺς ἀνδρας τῶν μετὰ τῆς αὐτῆς εὐκολίας. Ὁ Σενέκας κατέκρινε τὸ κακὸν τοῦτο λίαν σφοδρῶς καὶ ἠρώτα « δύναται πλέον γυνὴ τις νὰ αἰσχύνηται διὰ τὸ διαζύγιόν της, ἀφοῦ πολλαὶ εὐγενεῖς κυρίαι ἀριθμῶσι τὰ ἔτη τῶν οὐχὶ κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν ὑπάτων, ἀλλὰ κατὰ τὸν τῶν ἀνδρῶν τῶν, καὶ διαζευγνύονται μὲν ἵνα νυμφευθῶσι, νυμφεύονται δὲ ἵνα διαζευχθῶσι; » Χριστιανοὶ καὶ ἐθνικοὶ ἐπανελάμβανον ταῦτά παράπονα. Ὁ Τερτουλλιανὸς καλεῖ τὸ διαζύγιον τὸν πρῶτον καρπὸν τοῦ γάμου. Ὁ Martialis ὁμιλεῖ περὶ τινος γυναικός, ἣτις εἶχεν ἤδη διαζευχθῆ τὸν δέκατόν της ἀνδρα, ὁ δὲ Juvenalis περὶ τινος, ἣτις ὀκτῶ ἀνδρας ἔσχεν ἐν πέντε ἔτεσι. Τὸ ἕκτακτον ὁμως καὶ θετικώτατον παράδειγμα ἀναφέρει ὁ ἀγ. Γερώνυμος καθ' ὃν-ἔζη ἐν Ῥώμῃ γυνὴ τις ἣτις ἐνυμφεύθη εἰκοστήν καὶ τρίτην φοράν, ἦτο δὲ τοῦ ἀνδρὸς τούτου ἡ εἰκοστὴ καὶ πρώτη γυνή.

Ταῦτα εἶνε βεβαίως ἕκτακτοι περιστάσεις, οὐχ ἦττον εἶνε βέβαιον ὅτι οἱ δεσμοὶ τοῦ γάμου ἦσαν ἀσθενεῖς καὶ εὐδιάρρηκτοι. Δὲν πρέπει δὲ τις νὰ ἐκτιμήσῃ ὑπὲρ τὸ δέον τὴν ἐπιρροὴν τῶν νομικῶν διατάξεων ἐπὶ τούτου. Ἐπὶ καθαρᾶς καταστάσεως τῆς κοινῆς γνώμης ἠδύνατό τις κάλλιστα ἀνευ σοβαρῶν συνεπειῶν νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς ἀμρότερα τὰ μέρη ἐλευθερίαν τινὰ ὡς πρὸς τὸ διαζύγιον. Τοῦ δικαιώματος τῆς ἀποπομπῆς τῆς γυναικός, ὅπερ ὁ ἀνὴρ ἐκέκτητο, ὡς εἶδομεν, οὐδέποτε ἦ σπανιώτατα ἐν τῇ δημοκρατίᾳ ἐγένετο χρῆσις. Οἱ πλεῖστοι ἐκείνων, οἵτινες διέφθειρον τοὺς χρηστοὺς

πολίτας διὰ συχνῶν γάμων ἤθελον πιθανῶς ἀπέχει τοῦ γάμου, ἐὰν ἦτο ἀδιάλυτος, ἢ ἤθελον εὐχαριστεῖσθαι εἰς ἀθεμίτους συνδέσμους, ἢ ἐὰν ἐνυμφεύοντο, ἤθελον εὐχαριστεῖσθαι τὴν πρὸς τὴν ποικιλίαν τάσιν των, γινόμενοι ἄπιστοι εἰς τὰς συζύγους των. Τὸ κολοσσαῖον κῦμα τῆς ἠθικῆς διαφθορᾶς, ὅπερ εἶχε κατακλύσει τὴν Ῥώμην, ἤθελεν εἰσδύσει εἰς τὰς οἰκογενείας ὑπὸ πάντα νόμον. Ἀπαγορεύσεις τοῦ διαζυγίου οὐδέποτε ἐξησφάλισαν τὴν ἀγνότητα τοῦ ἐγγάμου βίου ἐν ἐποχαῖς μεγάλης διαφθορᾶς τῶν ἠθῶν, οὐδὲ ἡ μεγάλη ἐλευθερία ἣτις ὑπῆρχεν ὡς πρὸς τὸ διαζύγιον ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ Ῥώμῃ ἐκώλυσε τὴν ὑπαρξίν πολλῶν ἐναρέτων γυναικῶν.

Ἐν τινι προηγουμένῳ κεφαλαίῳ παρετήρησα, ὅτι αἱ ἠθικαὶ ἀντιθέσεις, αἵτινες ἐξεδηλοῦντο ἐν τῷ βίῳ τῶν ἀρχαίων, ὑπερέχουσι τὰς τῶν νεωτέρων κοινωνικῶν, παρ' οἷς σπανίως εὐρίσκομεν συστήματα ἡρωϊκῶν καὶ περισφύμων ἀνθρώπων, ὅπως τοιαῦτα γεννῶνται παρὰ λαοῖς, οἵτινες ἐν γένει εἶνε ἀμαθεῖς ἢ λίαν διεφθαρμένοι. Ἐπειράθην νὰ ἐξηγήσω τὸ γεγονός τοῦτο, παρδεχόμενος ὅτι τὰ ἠθικὰ ἐλατήρια τῆς ἀρχαιότητος ἐν γένει ἦσαν καταλληλότερα· εἰς τὸ νὰ ἀναπτύξωσι τὴν ἀρετὴν ἢ νὰ καταθλίψωσι τὴν κακίαν, καὶ ὅτι ὕψωνον τὰς εὐγενεῖς φύσεις σχεδὸν μέχρι τοῦ ἀνωτάτου σημείου τῆς τελειότητος, ἐνῶ ἀπετύγγανον εἰς τὸ νὰ ἀναχαιτίσωσι καὶ κωλύσωσι τὴν ἠθικὴν διαφθορὰν τῶν κακῶν. Αἱ ἀντιθέσεις αὗται παρουσιάζονται λίαν ἀνεπτυγμένα ἐν τῇ ἐποχῇ τῆς αὐτοκρατορίας ἐν τῷ βίῳ τῶν γυναικῶν. Ἀναμφιβόλως ἡ κατάπτωσης τοῦ γυναικείου φύλου ἦτο μεγάλη—ἴσως μεγαλειτέρα ἢ ἐν Γαλλίᾳ ἐπὶ τῆς βασιλείας καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ ἐπὶ τῆς παλινρθώσεως. — Ἄλλ' ἐν τούτοις ἐν οὐδεμίᾳ ἐποχῇ τῆς ἱστορίας ἐπαρουσιάσθησαν συχνότερα παραδείγματα συζυγικοῦ ἡρωϊσμοῦ καὶ πίστεως ἢ ἐν αὐτῇ, καθ' ἣν τὸ μὲν διαζύγιον ἦτο ἐλευθερώτατον, ἢ δὲ διαφθορὰ γενικὴ. Παρὰ τῇ σχεδὸν ἀχαλινώτῳ πολυτελείᾳ ὑπῆρχε μεγάλη ἀπλότης ἠθῶν. Ὁ Αὐγουστος διέταττε τὰς θυγατέρας του καὶ ἐγγόνους νὰ ὑφαίνωσι καὶ νὰ κλώθωσι, τὰ δὲ ἐνδύματά του ἦσαν κατὰ μέγα μέρος κατεσκευασμένα παρὰ τῆς γυναικός του καὶ τῆς θυγατρὸς του. Ἡ ἐπιτηδειότης τῶν γυναικῶν εἰς οἰκιακὴν οἰκονομίαν καὶ ἰδίως εἰς τὸ κλώθειν, ἀνεφέρετο συχνάκις ἐπὶ τῶν ἐπιτυμβίων. Διανοητικὴ μόρφωσις ἦτο παρ' αὐταῖς κοινοτάτη, εὐρίσκομεν δὲ πλεῖστα λαμπρὰ παραδείγματα γυναικῶν, αἵτινες συνέδεν μετὰ μεγάλου καὶ μεμορφωμένου πνεύματος ὅλα τὰ θέλητρα γνησίου γυναικείου ἠθους καὶ τὴν ἀγνοτάτην συζυγικὴν πίστιν, τοιαύτη ἦτο Κορνηλία, ἡ χαρίεσσα καὶ εὐπειθὴς σύζυγος τοῦ Πομπηίου, Μαρκία ἡ φίλη, καὶ Ἑλβία ἡ μήτηρ τοῦ Σενέκα.